

XOSÉ CARLOS ARIAS _Universidade de Vigo _[179-183]

A economía política do posible en América Latina

JAVIER SANTISO

La economía política de lo posible en América Latina

Banco Interamericano de Desenvolvemento, Washington D.C., 2006

Javier Santiso, brillante politólogo e economista español que desde hai uns meses desempeña o posto de economista xefe no Centro de Desenvolvemento da OCDE, acaba de publicar un dos libros máis interesantes aparecidos nos últimos anos sobre as economías e sociedades de América Latina. Editado asemade nunha dupla versión, española e inglesa (esta última, *Latin America's Political Economy of the Possible. Beyond Good Revolutionaries and Free-Marketeters*, publicada por The MIT Press), este libro está formulado como ensaio longo, sen apenas notas nin interferencias bibliográficas, que busca complicidades na obra literaria dunha diversidade de escritores, desde o omnipresente Octavio Paz ao brasileiro Mário de Andrade.

En canto ás complicidades de índole máis teórica, *La economía política de lo posible* establece as súas raíces intelectuais na obra de dous dos máis grandes pensadores sociais das últimas décadas, Isaiah Berlin e, sobre todo, Albert Hirschman para, a partir deses apoios, construír unha liña de argumentación clara e, en xeral, bastante convincente.

A influencia das ideas *hirschmanianas* aparece por todos os recantos do libro, empezando polo título, e iluminan, desde logo, a súa tese central: despois de décadas de doutrinarismo, de aplicación de políticas económicas moi ideoloxizadas e cargadas con fortes retóricas relativas á construción dun futuro marabilloso (fosen estás marxianas, *desenvolvimentistas* ou ultraliberais), nos últimos anos asistimos aos intentos de definir políticas moito máis posibilistas; e tamén máis atentas ao arranxo dos verdadeiros problemas económicos e sociais, que non radican no pasado ou o futuro, senón no presente. Santiso, sensatamente, ve ese cambio de enfoque como un progreso que xa estaría a dar algúns resultados positivos para as poboacións de determinados países da área.

Cabe engadir que o seu razoamento se apoia tamén nos traballos empíricos de algúns economistas tan coñecidos como Dani Rodrik ou Ricardo Hausmann, os cales veñen mostrando a inutilidade de definir unha única fórmula infalible para o crecemento que estableza unha relación de causalidade universal: logo de observar no moi longo prazo un número importante de casos de crecemento económico acelerado, pode comprobarse que gran parte deles non foron precedidos por grandes reformas ou *shocks* políticos.

Hai xa tempo que o filósofo británico Isaiah Berlin chamou a atención sobre a necesidade de fuxir dos intentos da enxeñaría social baseada en grandes ideas redentoras; é dicir, dos graves perigos de basear a política, a resolución dos problemas concretos da xente, en utopías. Nun texto que Santiso recolle, Berlin fala do fracaso da idea de que exista “nalgures, no pasado ou no futuro, nunha revelación divina ou no cerebro dalgún pensador, nas exhortacións da historia ou da ciencia, no corazón simple e bo dun home íntegro, unha solución última e definitiva”; e noutro lugar, unha frase difícil de esquecer: “máis vale non pretender calcular o incalculable”.

Non lonxe desta forma de ver, Albert Hirschman esmizou criticamente, unha e outra vez, os intentos de construír *políticas óptimas* baseadas en libros de receitas, que teñen que ver con construcións teóricas máis ou menos sofisticadas (podería valer para este caso a horrorosa palabra *construtos*) e que se pretenderían válidas para todo tempo e lugar, isto é, solucións universais e definitivas. En particular, Hirschman soubo explicar os efectos perversos que esa actitude, a *rage de vouloir conclure* (“a rabia de querer concluír”) nunha fermosa expresión tomada de Flaubert, tivo sobre as posibilidades reais de progreso nos países latinoamericanos, encerrados en obsesións por construír quiméricos futuros esquecendo con isto as necesidades do presente.

Santiso explica convincentemente a sucesión de ideas transformadas en programas políticos redentoristas na América Latina da segunda metade do século XX. Neste “verdadeiro enxame de teorías e paradigmas” terían especial presenza as ideas revolucionarias de inspiración marxista, nos sesenta e setenta, o chamado *desenvolvimentismo* impulsado pola Comisión Económica para América Latina e o Caribe (CEPAL) e máis tarde –e con maior virulencia– o ultraliberalismo sen tregua dos *Chicago Boys* ou o máis morno dos entusiastas andinos e caribeños do *Consenso de Washington*. A aplicación práctica de tales orientacións ultra-doutrinarias levaría ao desexo de experimentar durante moitos anos con programas de política e plans de choque (da substitución xeneralizada de importacións á liberalización total dos mercados financeiros; do *Plan cruzado* no Brasil á *Lei de convertibilidade* arxentina) de que os resultados efectivos tiveron moito que ver, na visión temperada do autor, con algúns dos principais desastres económicos e sociais sufridos pola rexión nos últimos trinta anos e, en particular, durante a denominada *década perdida* con xusteza.

Ao longo dos noventa, polo contrario, foi imponéndose unha visión máis escéptica e pragmática acerca dos problemas da rexión e das solucións necesarias. Primeiro en Chile, un país á economía do cal se dedica un dos mellores capítulos do libro, e máis tarde noutros, sobre todo México e Brasil, foi xerándose un corpo de políticas máis flexibles e articuladas, e menos respectuosas coas grandes verdades de manual. Tales políticas partían do recoñecemento de fixar a prioridade na estabilidade macroeconómica, pero sen descoidar –aínda que isto non poida dicirse de todos os casos; si, desde logo, do chileno e o brasileiro– os avances nunha distribución máis equitativa da renda.

A necesidade do primeiro –a estabilidade dos mercados monetarios internos e do tipo de cambio, a disciplina nas contas públicas– resalta con toda claridade en economías nas cales ata hai pouco tempo existían taxas de inflación de varios miles de puntos porcentuais, nun contexto xeral que identifica o conxunto de América Latina, durante un longo período, como a rexión economicamente máis volátil do mundo. Na análise de Santiso cobran importancia os aspectos relacionados coa dimensión temporal do proceso político económico, sobre os cales o autor ten realizado no pasado algunhas outras contribucións interesantes.

Os efectos positivos da nova orientación fixéronse visibles a comezos do novo século, con crecementos sostidos da actividade económica –de en torno a un nada desprezable 5% anual–, unha ampla estabilidade macroeconómica e, nalgúns países, como os xa citados, tamén unha lixeira redución dos niveis de pobreza; ademais, as melloras económicas reveláronse compatibles coa efectiva consolidación dos mecanismos democráticos que, a pesar da inestabilidade política en moitos países e a desconfianza respecto de numerosos actores políticos, parecen seguir contando cun amplo apoio cidadán. De acordo con todo isto, a visión de Santiso é francamente optimista, aínda que un certo escepticismo de fondo no deixe de aparecer nalgunhas pasaxes do libro.

Talvez for en relación con isto último –a bastante saudable percepción da situación actual de América Latina, algo que choca coa visión en exceso sinistra que deste asunto se nos ofrece moitas veces– onde o traballo de Javier Santiso mostra a súa maior debilidade. É verdade que esa incuestionable mellora económica non veu acompañada de reformas en profundidade nas moi deficitarias estruturas de gran parte deses estados (por exemplo, pouco se avanzou en corrixir a súa manifesta e crónica insuficiencia fiscal), nin dos moi necesarios cambios institucionais (extensión de mecanismos de transparencia e control, redución da corrupción, reformas xudiciais), e estas cuestións non deixan, desde logo, de ocupar un lugar na

argumentación do autor, pero dun modo máis ben marxinal: é significativo, nese sentido, que no estean presentes os moitos e importantes casos de corrupción que escurecen, por exemplo, a, noutros aspectos brillante, xestión de Lula; e no caso mexicano, aínda que se trate de acontecementos posteriores á publicación do libro que aquí se recensiona, a gran división política e social que seguiu as recentes eleccións presidenciais, cos seus problemas de confianza mutua e incluso de lexitimidade, mostra as graves insuficiencias da dinámica de cambio político emprendida nese país.

Por outro lado, tampouco merece, cremos, suficiente atención a outra gran tendencia da América Latina contemporánea: o populismo rampante desde o epicentro venezolano. A pesar de que expresamente no libro sexa tratado como unha proba da diversidade de América, o caso da revolución bolivariana e a súa onda expansiva queda bastante fóra do foco analítico, quizais por ir demasiado contracorrente do argumento principal; así e todo, non pode esquecerse que está aí, que sostida sobre a onda dos altos prezos do petróleo a súa influencia mantense crecente na área e que non está nada claro que, cando menos no medio prazo, vaia perder a partida fronte á corrente pragmático-reformista.

En fin, á marxe das insuficiencias que poida ter, trátase dun libro de lectura moi recomendable pola súa altura intelectual, a relevancia e actualidade do asunto que trata, e a vocación antidogmática que, aprendida en mestres como Hirschman e Berlin, o autor manifesta en cada páxina.